

Лексикони националних паркова Србије

Фрушка гора

*Фрушка
гора*

Лексикони националних паркова Србије

ФРУШКА ГОРА

Фрушка гора

Уредник едиције

Др Владимир Рогановић

Уредник њома

Мр Марко В. Милошевић

Уредништво

Др Бранка Гугољ, Горан Матић, Др Ана Милановић Пешић,
Др Биљана Пањковић, Др Драгиша Савић

Уређивачки савет

Добривоје Антонић, Мр Слободан Гавриловић,
Др Тивадар Гаудењи, Академик Слободан Марковић,
Др Биљана Пањковић, Др Јелена Триван

Редактор

Мр Весна Смиљанић Рангелов

Издавачи

ЈП Службени гласник
ЈП Национални парк Фрушка гора
Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ

За издаваче

Др Јелена Триван, главни и одговорни уредник, директор (СГ)
Радослав Крунић, директор (НП)
Др Милан Радовановић, директор (ГИ)

Библиоотека

LEXIS

Едиција

Лексикони националних паркова Србије

Уредници

Милојко Кнежевић
Борисав Челиковић

Ликовни уредник

Александар Прибићевић

На корицама
фотографије Драгише Савића, Драгана Боснића и Гезе Фаркаша

На предлисту
Национални парк Фрушка гора, општа географска карта, размера 1 : 200 000

Аутори текстова

Проф. др Лидија Амиџић
Милка Бањац
Мр Бранка Богавац
Др Јована Бранков
Марина Бунарџић
Радован Бунарџић
Др Бранко Вујовић
МА Ласло Галамбош
Др Тивадар Гаудењи
Ђорђе Грозданић
Др Бранка Гугољ
Мр Јадранка Делић
Владимир Добретић
Проф. др Гордана Драгин
Горан Дујковић
Др Мирјана Ђекић
Мр Бранка Иванић
Др Млађен Јовановић
Мр Тамара Јојић Главоњић
Мр Љуба Јосић
Ален Киш
Мр Јелена Ковачевић Мајкић
Др Оливера Кошанин
Мр Рифат Куленовић
Др Данка Лајић Михајловић
Мр Јанко Магловски
Др Александар Матић
Мр Марко В. Милошевић
Мр Милена Панић
Др Биљана Пањковић
Др Миленко Пекић
Ранко Перић
Др Даница Петровић
Мр Наташа Пил
Др Слободан Пузовић
Др Драгиша Савић
МА Горица Станојевић
Др Дејан В. Стојановић
Јасна Стојановић
МА Јелена Стојилковић
Мр Никола Стојнић
Вида Стојшић
Дарко Тимотић
МА Јована Тодорић
Др Снежана Тошева

Фотографије и ликовни прилози

Драган Боснић, Геза Фаркаш, Драгиша Савић, Владимир Валешински, Игор Марков, Тијана Јевтић, Марина Бунарџић, Радован Бунарџић, Владан Здравковић, Слободан Златек, Млађен Јовановић, Недељко Марковић, Вукица Могин, Предраг Лазаревић, Јулија Пап, Мирко Царевић, Владимир Червенка

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд; Завод за заштиту природе Србије, Београд; ЈП НП Фрушка гора, Сремска Каменица; Библиотека Ириг; Музеј града Новог Сада; Музеј Војводине, Нови Сад; Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд; Покрајински завод за заштиту споменика културе, Нови Сад

Картографски прилози

Мирела Бутирић

на шест нивоа тераса с оградама, степеништем и подестима који се каскадно спуштају ка реци, што даје утисак склада са живописним пределом. Архитекта је инспирацију пронашао у средњовековним утврђењима. Зупчасти венац, уски прозори, бифоре, куле, рељефи, трем и опека као доминантан грађевински материјал преузети су из романике и српске средњовековне традиције. Драгиша Брашован је био и аутор ентеријера где је пројектовао ламперију, столарију и намештај који нису сачувани.

ВИНАРИЈА ПАТРИЈАРШИЈЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

у Сремским Карловцима, баштини традицију из XIII в. када је оснивач и први поглавар СПЦ Св. Сава (1230) са светогорским Протатом закључио уговор о међама хиландарског винограда. Као административно седиште Карловачке митрополије, смештено у подручју које има изразите географске предуслове за гајење винове лозе и производњу вина, Сремски Карловци и Митрополија очували су и до данас производњу вина која је с временом усавршавана. Подаци сведоче да је још у XVI в. Галеоти, библиотекар угарског краља Матије Корвина (1458–1490) и научник од угледа, након што је пробао сремско вино записао да „сличног нема на читавој Земљи“. Временом су поступци узгајања винове лозе и производње вина доживљавали промене и бивали усавршавани, па се у XVIII в. карловачко вино извозило и конзумирало на бечком двору, у Швајцарској и у Пољској. Данас се подруми Винарије СПЦ налазе у Старом двору, а виногради у околини Сремских Карловаца. У патријаршијским подрумима чувају се „патријаршијско црно“ и „патријаршијско бело“ вино, као и десертна вина међу којима се квалитетом издваја „патријаршијски бермет“.

ВИНОГРАДАРСТВО. Сматра се да је прва винова лоза на Фрушкој гори засађена пре више од 1.700 година, за време владавине римског цара Проба (276–282. г. н. е.), који је укинуо уредбу

Освећење подрума у Иригу на Преображење (19. август) 1931.

цара Домицијана о забрани садње винограда у римским провинцијама (92. г. н. е). Током XV в. фрушкогорски виногради били су најугледнији у Угарској. За време најезде Турака виноград су опустошена. Након успостављања КАРЛОВАЧКОГ МИРА 1699. виноградарство се опоравља, о чему сведоче записи о дажбинама које су плаћали манастири

и сељаци. Златно доба фрушкогорског виноградарства трајало је до краја XIX века, до појаве паразитног инсекта, филоксере и два гљивична обољења (пламењаче и пепелнице). Након II свет. рата оснивана су велика социјалистичка газдинства са три прерађивачка погона за грожђе у Срему (Петроварадин, Ердевик и Ириг). 1970-их је донета

Винар покрај пресе за грожђе

уредба којом је индивидуалним произвођачима забрањена производња вина за тржиште. Винарије су почеле да диктирају ниске откупне цене грожђа, што је довело до масовног крчења винограда. Данас се у оквиру Фрушкогорског виногорја налази 1.865,67 ха винограда. Најзаступљеније су винске сорте (86,7% укупног сортимента). Више од половине винограда су под италијанским ризлингом. Од препоручених белих сорти гаје се: шардоне, рајнски ризлинг, совињон, семијон, пино бели, неопланта, жупљанка, морава и др. Од препоручених црних сорти заступљене су: каберне совињон, каберне фран, мерло, пино црни, франовка, пробус и др. Специфичност фрушкогорског виноградарства представља десертно вино БЕРМЕТ које носи међународну ознаку заштићеног географског порекла. Аутентична ароматизована вина су аусбрух и неопланта (ФРУШКОГОРСКА ВИНА).

ВИСЕЋА ЖАЛФИЈА (*Salvia nutans*), вишегодишња зељаста биљка из породице уснатица (Labiatae). Стабло је висине 20–170 цм, усправно. Листови су насрамни троугласто-јајасте, сложени у розету. Цваст је метличаста с врховима грана изразито савијеним надолу. Цветови су двоуснати, плаво-љубичасти. Висећа жалфија расте по сувим ливадама и пропланцима. Претпоставља се да је ишчезла из флоре Србије с последњим налазом из 1966. са Фрушке горе (Главица).

ВИСИБАБА (*Galanthus nivalis*), декоративна биљна врста из породице амарилиса (Amarillidaceae). Пореклом је из источних, понтских предела, са субмедитеранским обележјем. Ранопролећна је биљка храстових и брдских букових шума Фрушке горе, а честа је и на жбуновитим местима. Припада групи геофита, врстама које цветају пре листања шуме, користећи прве зраке сунца да заврше циклус и плодносе, накупљајући у подземним органима хранљиве материје неопходне за клијање у наредној години. Значајна је медоносна

Средњи детлић (*Dendrocopos medius*)

најчешће настањује шуме китњака и граба, али и очуваније букове и хростове шуме. Процењује се на 500–800 парова и представља значајан део популације у Србији. Врста је заштићена према националном и међународном законодавству.

ДЕУРИЋ, ВИНАРИЈА, у Малој Ремети, вино производи од 2012, а вински подрум отворен је годину дана касније. Виногради се простиру на површини од 13,5 ха и смештени су на јужним падинама Фрушке горе, на 250 м н. в. Сорте грожђа које се узгајају су рајнски ризлинг, траминац, мерло, пробус и др. Капацитет винарије је 150.000 боца годишње. Смештена је надомак средњовековног манастира Мала Ремета.

ДИВОШ, сеоско насеље у општини Сремска Митровица у Сремском округу. Налази се на јужним падинама Фрушке горе, са обе стране потока Јарош, на просечно

152 м н. в. Издуженог облика и линеарне структуре, обухвата два физиономска дела: Стари Дивош који чини једна дуга улица и Нови Дивош са три паралелне улице. Насеље постоји од 1733. После II свет. рата у Дивош су се доселиле породице из Босне. Насељава га 1.316 становника, претежно српске националности (92,6%). Становништво се бави пољопривредом (ратарством, воћарством и виноградарством). Носиоци привредног развоја су приватна газдинства и комбинати „Митросрем“ и „Бошко Палковљевић Пинки“ из Сремске Митровице. У насељу се налази осмогодишња основна школа, месна канцеларија, здравствена станица, пошта и православна ЦРКВА *СВ. ВЕЛИКОМУЧЕНИКА ГЕОРГИЈА (подигнута 1769, културним добром проглашена 1980). У близини се налази МАНАСТИР *КУВЕЖДИН који је културним добром проглашен 1949. Насеље је опремљено јавним водоводом.

су композиције *Богородица са Христѿом* и *Исус Христѿос*. У своду олтара приказана је *Света Тројица*, у пандантифима јеванђелисти, у лунети над вратима с унутрашње стране је композиција *Вазнесење Христѿово*. Остале површине сводова, лукова и делови зидова украшене су флоралним орнаментима.

КАРЛОВАЧКА БЕРБА ГРОЖЂА, привредно-фолклорна манифестација регионалног карактера настала 1930. из традиционалне народне свечаности, којом се обележавао почетак бербе грожђа. Од обнављања манифестације (1992), сваке године се крајем септембра и почетком октобра одржава у Сремским Карловцима. Уз очување културног наслеђа и традиције и његове туристичке валоризације, циљ манифестације је подстицање виноградача да наставе производњу вина и продуже традицију предака. Централно место у програму заузима продајна изложба грожђа, вина, куглофа (моделирани колач) и сувенира. Пратећи програм обухвата разноврсне активности: изложбу „Карловачки винари и виноградачи“, концерт хора Епархије сремске „Свети Николај“, концерте народне и забавне музике, фестивал дечје музике „Лицитарско срце“, позоришне представе, Велику играоницу за децу и наступе културно-уметничких друштава. Организатор је општина Сремски Карловци. Карловачку бербу грожђа годишње посети око 80.000 туриста.

КАРЛОВАЧКА ГИМНАЗИЈА, најстарија српска гимназија, основана 1791. на иницијативу митрополита Стефана Стратимировића, након што је дипломом аустријског цара Леополда II услишена његова молба да Срби у Сремским Карловцима отворе своју гимназију. Финансијска средства обезбеђена су добровољним прилозима имућних грађана међу којима се истицао трговац Димитрије Анастасијевић Сабов. Наставни програм био је одобрен наредне, 1792. године, када је гимназија и званично почела да ради као шесторазредна потпуна школа. У недостатку учених људи међу Србима, митрополит Стратимировић, који је фактички руководио школским радом,

био је принуђен да управнике и професоре тражи међу странцима. Тако су наставни кадар у почетку чинили највећим делом

Словаци школовани у Немачкој и Аустрији, као што је био и први управник Јован Грос. Настава је морала да се одвија на

Карловачка гимназија

Дворац Марцибањи-Карачоњи

сачињен је од четири зграде, које међусобно повезане чине атријум. Изграђен је у стилу класицизма, с колонадом дорских стубова који доминирају композицијом, детаљима од кованог гвожђа, пиластрима, тимпанонима изнад прозора и стилизованом пластиком. Градња економских објеката довршена је 1850. Дворац је често мењао власника и намену. У поседу породице Карачоњи био је до 1918. да би 1919. био адаптиран у дом за ратну сирочад чији је оснивач био Српско-американски завод. Од 1938. у њему је била смештена Домаћичка школа, а од 1937. Задружна школа. Данас је објекат у власништву ЈП „Војводинаводе“; економски објекти се користе за становање и у великој мери су изгубили аутентичност. Дворац није отворен за посетиоце. Проглашен је за споменик културе од великог значаја.

МАСТЕР ПЛАН ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ФРУШКЕ ГОРЕ ОД 2012. ДО 2022. усвојила је Скупштина АП Војводина, на седници одржаној 24. октобра 2011. Мастер план представља оперативну разраду елемената Просторног плана подручја посебне намене Фрушке горе до 2022. год. који се односе на јачање заштите животне средине, нарочито НП Фрушка гора, са циљем усклађеног развоја подручја и дефинисањем модела одрживог управљања.

МАЧКОВ ПОДРУМ, ВИНАРИЈА, у Иригу, има дугу традицију гајења винове лозе и производње вина. Винарија поседује винограде на површини од 32 ха, који су смештени на јужним падинама Фрушке горе, недалеко од Ирига, на 280–350 м н. в. Преци оснивача Мачковог подрума бавили су се гајењем винове лозе и справљањем вина још од почетка XIX в. Заштитни знак породице био је мачак, па отуда назив винарије. Виногради носе називе Беленгир, Будаковац и Ружаш, Мемидејев и Царина. Земљиште на којем се гаји винова лоза представља комбинацију глине, иловаче и песка. Сорте грожђа које се узгајају су траминац, рајнски ризлинг, мерло, пино ноар, каберне фран. Данашњу винарију покренуо је 2005. Сава Јојић Мачак. Капацитет је 200.000 литара, а годишње се произведе 120.000 боца вина.

МАЧКОВО УВО (*Ophrys scolopax ssp. cornuta*), вишегодишња зељаста биљка из породице орхидеја (Orchidaceae). Стабло је висине 10–50 цм, усправно, са великим лоптастим кртолама и кончастим кореновима односно јајасто-издуженим ушиљеним листовима. Цветови су ружичасто-смеђе боје са сјајном пегом, сложени у растреситу класолику цваст. Мачково уво насељава сува травна станишта и рубове светлих шума. Претпоставља се да је

ишчезла врста из флоре Србије. Била је позната на неколико локалитета у источном делу Фрушке горе.

MEGANOLA KOLBI (Daniel, 1935), лептир, припада фамилији Nolidae и потфамилији Nolinae. Станиште под заштитом ове европске врсте на Фрушкој гори, једино познато у Србији, јесте локалитет Ворово. У централној Европи позната је у Словачкој и Мађарској. Локална је, али учестала врста. Совица малог распона крила (23 мм). По биномији је ксерофилна врста. Јавља се у топлим и сувим храстовим шумама и шумостепама. Период лета адулта је од маја до септембра. Рани стадијуми су непознати. Према угрожености *Meganola kolbi* је на црвеној листи фауне Србије сврстана у категорију EN (IUCN (2001, 2003, 2012; угрожена врста).

МЕЂЕШ, притока канала Јарчина дужине 12,8 км, површине слива 119,9 км², у сливу Саве. Настаје спајањем водотока Кукавица (2,8 км) и Банковачког потока (11,3 км) низводно од насеља Шатринци на 125 м н. в. Саставнице са својим притокама одводњавају јужне падине Фрушке горе (источни део). Главне притоке су Добродол (2,3 км) и водоток који тече кроз Мале Радинце (3,6 км). Текући ка југоистоку, код Доњих Петроваца на 89 м н. в. улива се у канал Јарчина. Токови су једним делом каналисани. Амплитуде протицаја крећу се од 5,0 л/с до 15,0 м³/с. У сливу се налазе насеља Гргетег, Нерадин, Мали Радинци и Добродол која су путевима спојена са Иригом, Румом и

Мачково уво

стенама старим најмање 50 милиона година. Врсте из умерених подручја карактерише дуг зимски сан (хибернација), који је у северним подручјима и веома дуг. У Европи су присутне четири врсте, припадници четири засебна рода, од којих две настањују подручје Војводине и околину Новог Сада. На простору НП Фрушка гора присутне су две врсте пухова: СИВИ *ПУХ и ПУХ ЛЕШНИКАР.

ПЧЕЛАРИЦА (*Merops apiaster* Linnaeus, 1758), птица селица која код нас борави само током касног пролећа и лета. Гнезди се у хоризонталним рупама на земљаним и лесним одсецима. Снажним ногама са делимично сраслим прстима дуби ходнике у лесу и на њиховом крају смешта гнезда. Обично снесе 6–7 јаја из којих се након 20 дана појављују младунци. Не храни се само пчелама већ и другим крупним инсектима: бумбарима, стршљенима, осамом, вилинским коњицима и лептирима. У НП Фрушка гора најчешћа је на површинским коповима лапорца, кречњака и глине. Плен налази на околним ливадама, пашњацима и утринама. Број гнезда пчеларице на Фрушкој гори варира, зависно од интензитета људских активности на копању, и процењује се на 200–350 гнездећих парова. Врста је заштићена према националном законодавству.

ПЧЕЛАРСТВО на Фрушкој гори – медној њланини, има дугу традицију; још су Стари Словени из своје прапостојбине донели знања о пчеларству. Мед су користили у исхрани и за добијање пића – медовине. Развој пчеларства везује се за прелазак Срба у хришћанство. Због велике потребе за воском, све цркве и манастири имали су своје пчелињаке. Током XV и XVI в. на падинама Фрушке горе подизани су манастири, лоцирани на стаништима медоносних биљака, које пружају услове за пчелињу пашу и развој рационалног пчеларства. Сваки од манастира имао је велике и уређене пчелињаке. Манастирски пчелињаци служили су као узор властели и становништву. О дугој традицији пчеларства на Фрушкој гори сведочи МУЗЕЈ ПЧЕЛАРСТВА ЖИВАНОВИЋ, основан

Медоносна пчела (*Apis mellifera*)

1968. године у Сремским Карловцима. Велике површине под шумама и ливадама омогућавају пчелињу пашу током неколико месеци годишње, и зато Фрушку гору називају медном планином. Специфичну биогеографску карактеристику овог простора представљају простране шуме липе (12.000 ха), најмедоносније дрвенасте врсте на Фрушкој гори. Због различите надморске висине, липа цвета у различито време на појединим локалитетима, па су могуће две пчелиње паше. Сваке године

на територији НП Фрушка гора борави велики број пчелара, са око 30.000 кошница. Друштво пчелара „Јован Живановић“ је 2011, уз подршку Европске уније, заштитило географско порекло фрушкогорског меда. Фрушкогорски мед дефинисан је као мед који су направиле медоносне пчеле (*Apis mellifera* L) сакупљањем и прерадом липовог нектара на планини Фрушка гора и карактерише га изразито висок садржај нектара липе (садржај нередукујућих шећера виши од 60%).